

קונטרס נתן סאה ונטל סאה

ב חזר בו רבנו (שם ש"מ 11 ב וע' השגת הר"ה ב*) שאין מקוה נפסל במחצה שאובין אלא אם נחסר אח"כ עד שאין ארבעים סאה כשרים במקוה.

ג שוב חזר בו רבנו במהדורות האחרונה להקל אף יותר (ונוסחה זו הביא התשב"ץ², שהוא המקור להחמיר כשיטת הראב"ד). ויש מקום לדון מה כוונתו (ע' סי' א הערה יט וסי' ד הערה ג). את המהדורה הנ"ל לא ראו הפוסקים האחרונים.

מן התורה או מדרבנן

מפורש בגמ' שם שאין פסול הנ"ל אלא מדרבנן, וצ"ע בדעת הגידולי טהרה (נחל בו) שכתב שלדעת רבנו הוא מה"ת³. אמנם גם הדברי חיים (חו"מ סי' לו) דקדק מלשון רבנו (סי' א הל' ה עיי"ש ש"מ 11 ג) שהוא פסול מה"ת אלא שחזר ואמר שלא יתכן לומר כן מחמת הגמ' הנ"ל.

ואפשר דכוונת הגידולי טהרה הוא שיש פסול מה"ת בנפלו רוב שאובין בבת אחת, ובגמ' שם מדרבנן משום ד'קמא קמא ובטל' (וכדעת הרשב"ם ב"ב סו. ד"ה ומתמה הגמ').

אולם במהדו"ב (סי' ג סוף הל' ג) מוכח שלא מהני "קמא קמא ובטל" להפקיע פסול שאובין מה"ת (עיי"ש הערה ג). וכן משמע אף במהדורות הראשונות (בסי' א הל' ה ש"מ 11 ג), שהרי מכריע רבנו במח' הלישנאות בגמרא שם עפ"י המשנה פ"ד מ"ד שמייירי בבת אחת.

וע' בחידושי הרמב"ן (ב"ב סו) שאין פסול זה אלא משום **מראית העין**. וכ' הב"י כן גם בדעת הרמב"ם. אולם בדעת רבנו כ' הדברי חיים (שם): "שאינו משום מראית עין רק **פסול ממש** כמו שיראה המעיין בדבריו", וכוונתו לסי' א הל' ה

אחת השיטות המיוחדות של רבנו ז"ל בהלכות מקואות שהרבו לדון בה מחמת השלכותיה המעשיות באופן התקנת מקואות. היא שיטת רבנו ז"ל בדיון נתן סאה ונטל סאה עד שנעשו רוב המים שאובין. והנה המעיין בספר הזה יבחין שהלכה זו היא סוגיא גדולה בדברי רבינו, המסתעפת לארבע מהדורות שונות והמפוזרות בהרבה הלכות לאורך שער המים. לתועלת הלומדים, הריני מעלה מה שעלתה במצודתי לדון עפ"י דברי רבינו בסוגיא זו ובסוגיות המסתעפות, תוך מסגרת השיטות השונות של הפוסקים ז"ל בענין חשש זה.

מקור הדין

איתא בגמ' יבמות פב: "מקוה שיש בה מ' סאה מכוונות נתן סאה ונטל סאה כשר ואמר ר' אסי א"ר יוחנן עד רובו". והנה נחלקו הראשונים אם מיירי במי פירות או בשאובין. ודעת רבינו והרמב"ם (ועוד⁴) שמייירי בשאובין, כלומר שאף מקוה שלם יכול להפסל בשאובין באופן הנ"ל. והיו לרבינו שלשה מהלכים שונים (במהדורותיו השונות סי' א הל' ה) באופן הפסול, ונ"מ טובא לדינא:

א בתחילה (שם ש"מ 11 ג) סבר שנפסל המקוה אף אם לא נחסרו המים אח"כ, וכן פסק כמותו הרשב"א במשמרת הבית ריש ש' הטבילה (וכן חושש בתשובה סי' תתיח, אבל בשער המים חוזר הרשב"א ומקיל רלא כרבינו). מיהו בפוסקים האחרונים לא הוזכרה חומרא זו, ואף כתב הב"י (בדף קב): "וגראה... בנתן ולא נטל אפילו באלף אינו נפסל **לדברי הכל**". (לא היו לעיני הב"י לא המהדורה הקדומה של בעה"נ ולא ס' משמרת הבית להרשב"א.)

*2. אמנם בשאלה י"ד (בסוף התשובה) כתב הגידולי טהרה: "וצ"ג דהראב"ד כתב סתם לפסול מ"מ אינו מפורש בדבריו דהוי פסול מדאורייתא, וכיון דיצאנו מכל חשש וספק דאורייתא ולא נשאר לנו כי אם חשש דרבנן יש לסמוך לקולא ולצרף קולי קולי אהררי".

1. פי' גמ' והרשב"ם (ב"ב סו), והר"ה (בהשגותיו לבעה"נ שער המים ס"ק ב), ותשו' הרי"ד (סי' סב עמוד שט"ש).

2. בת"א סי' יז העתיק: "וקמו להו על שעור מקוה", וכן בח"ג סי' יב כ' בשם רבנו שם סאה שאובין שנפלו על מ' סאה כשרין נפסלים רק כאשר נחסרים מ' סאה מהמקוה. דבריו הובאו בליקוט פירושי הראב"ד הערה טו, עיי"ש.

(עיי"ש ש"מ 11 ג), וכן מוכח במהדור"ב סי' ג סוף הל' ג. [עיי"ש דמוכח רבינו דפסול שאובין אינו אלא מדרבנן מהא דמבואר בגמ' יבמות שם ד'נתן סאה ונטל סאה' מדרבנן. העולה מדבריו, שאם פסול שאובין היה מה"ת אז גם 'נתן סאה ונטל סאה' היה פסול מה"ת, מבואר שזהו פסול ממש.] וצ"ע בדעת מרן החו"א ז"ל (יו"ד קכג ב) שכ' שאף לדעת רבנו אין הפסול אלא משום מראית העין. (ע"ע בזה בהמשך, 'תיקון של החו"א').

עד כמה חוששים לדעת רבנו

בשו"ע לא הביא את דעת

רבנו והרמב"ם אפ' כדעת י"א.

אמנם הביא הב"י (בדף קד.) את דברי התשב"ץ והביאם הש"ך להלכה בס"ק סג: **"יש לחוש לדברי הראב"ד... ואעפ"י שהאחרונים הסכימו דאפילו בכה"ג כשר... מ"מ אין ראוי להכניס הראש בין המחלוקת"**. ולשון הג"ל מקוצר הוא (שמעתי מחכ"א שלא ראה הב"י אלא קיצור תשו' התשב"ץ אשר ליקט המהר"י בירב), וזה לשון התשב"ץ (ח"א סי' יז) וכן העתיק החת"ס (תשו' ריד ד"ה והנה הרשב"ץ): **"מ"מ מקום שאפשר לתקן ולצאת ידי כל הספיקות אין ראוי להכניס ראשינו במחלוקת"**.

[ועיי"ש מה שמדקדק החת"ס בדברי התשב"ץ שלא החמיר התשב"ץ אלא מטעם הראב"ד ולא מטעם הרמב"ם "אשר מחבב דבריו בכל יום", מוכח דס"ל לתשב"ץ כסברת הב"י (דף קד.) שאפשר שלא מחמיר הרמב"ם אלא בנטל בהדיא מהמקוה³, אבל הראב"ד מחמיר בהדיא אפ']

3. וע' גרד"ס נחל לה שלא נ' לו כן בדעת הרמב"ם, מיוזו גם לפי דעתו א"ש דיוק לשון התשב"ץ, שהרי כתב שם שלדעת הרמב"ם מהניא המשכה ולא לדעת רבנו, והרי התשב"ץ שם מיידי שהכניס את המים בהמשכה.

4. לא דן החת"ס אלא על התחלפות המים מחמת שמוסיפים מים חמים, ולא מכאן היאך לא חיישינן לראב"ד כאשר מחליפים את מי המקוה. עיי"ש בתחילת התשובה שאופן הכשרתו היתה ע"י בור אחד ובצורה הנקראת היום "הכשר זריעה". ובפשטות י"ל שלא החליפו את המים בתרירות, ובארצו, שהיו גשמים או שלגים מצויים כל השנה, לא הספיקו השאובין להגיע למחצה לפני שנתמלאו במים כשרים. (ובהמשך כתב כן החת"ס אפ' כלפי הוספת המים החמים שהיה בכל יום.) ודוק בתיקון המקוה

בנחסרו מאיליהם (ע' סי' א הל' ה וסי' ג הל' ו). [ועיי"ש בהמשך דברי החת"ס (ד"ה אלא): **"אפשר במיאי דלא מתערבי שפיר כגון חמין בצונן יש להקל טפי ולומר שאני אומר הצפים העליונים יצאו ולא התחתונים... וממש כל הפוסקים לא ס"ל הך דנטל סאה... רק לחוש לחומרת הראב"ד נוכל לומר עד כאן לא מחמירין אלא בצונן אבל חמין בחמין (נ' דצ"ל בצונן) לא"**.]

ונראה שכן הסכימו האחרונים, שלא צריכים לחוש לדעת רבנו כאשר יש צד "אפשר" בלבד להקל.

ע"ע לקמן, 'תיקון של החו"א' בסוף הדברים, שהבאנו דרך אחרת בזה.

תיקון של המשכה

דעת היושעות יעקב (יו"ד ס"ס רא בסוף תשובה לק"ק קמינקא) והאגרות משה (יו"ד סי' קיט) שאין חומרת רבנו כאשר באים השאובין למקוה בהמשכה.

וצ"ע הרי מוכח בס' בעה"ג שמחמיר רבנו אף בכה"ג (ע' היטב בסי' א הל' ה בראיית רבינו מהמשנה פ"ד מ"ד וכן בסי' ג הל' ו). וכבר הוכיח כן הגידולי טהרה (נחל לה). ומה עוד שהתשב"ץ (ח"א סי' יז), שהוא המקור להחמיר בדעת רבנו, מיידי באופן שבאו השאובין בהמשכה, ועל כך כתב שיש להחמיר⁴.

תיקון של הרברי חיים⁵ והבית שלמה⁶

דעתם שיש לסמוך להקל שיבשירו ע"י השקה למקוה של מים כשרים **לרגע אחד בלבד**, בכל פעם שיראו שניטל הרוב, ואע"פ שיש פוסקים

הראשון בירושלים המובא לקמן (שהיה עשוי באופן דומה למקוה של החת"ס) שיצאו דעת הראב"ד בחדשי החורף.

5. ז"ל הרברי חיים (ח"מ ססי' לו): **"זבאמת נכון להחמיר והאיד שייך לטבול נשים במקוה שפסולה בודאי לדעת הרמב"ם והראב"ד והרמב"ן"**. וכן ע' בהמשך אופני תיקוני המקוה שהקילו כדי לצאת חשש רבינו, שמצינו שאף סמכו על צדדים רחוקים.

*5. תשו' ח"מ ססי' לו.

*5. יו"ד ח"ב סי' פה.

6. אמנם ודאי יש תועלת לתקן שיכנסו המים השאובין בהמשכה דוקא, לפי מש"כ הגדו"ס נחל לה שבכה"ג מקיל הרמב"ם, ולא מהני לדעתו מה שלא נוטל את השאובין בהדיא. (ע' הערה 3 לעיל).

התיקון הנ"ל משום שאין סומכים על סברא חיצונית (וכ"כ מרן החזו"א וצ"ל ביר"ד קכד ג' לא מסרו כאן חכמים ההלכה לפיזיקא⁷). ולעולם אמרין "יש בילה" (ע"ע לקמן בסמוך בנדרן "יש בילה"). ויש מקום לדון בענין הנ"ל עפ"י משנה מקואות פ"י מ"ו דמטבילים חמין בצונן, לפי שיטת ר' משה הדרשן (שהביאו רבנו והריטב"א) שאין שאובין וטמאים נכשרים אלא אם מתערבים, ע' דבריו בסוף ליקוט פירושי הראב"ד ובהערה מא שם, והדבר צ"ע.

תיקון של הדברי יואל

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו ס' צא) הובא בשם האדמו"ר מסאטמאר וצ"ל, שחשש שתנועת נדרון המים מהטבילה בבור העליון תערב את המים לתוך בור התחתון, ומחמת חשש הנ"ל ועוד טענות (שאינן קשורות לדעת רבנו הנ"ל) לא הסכים לתיקון מקוה ע"ג מקוה הנ"ל, ובמקומו הציע לתקן בור השקה גדול בצד ולחלק בין עליונו לתחתונו בטבלה שיש בו נקב כשפודה"ג (בנוסף לבור "זריעה" שני), וכן הסכים המנ"י שם.

וכן מפורש בדברי יואל (סי' עט), אמנם המנ"י בתשובה קדומה יותר (ח"א סי' כג) הורה שיהיה שיעור הנקב בחוט השערה בלבד, למנוע ערבוב המים.

תיקון זה שונה משל הרש"ב, שהרי בזה מונחים צוננים ע"ג צוננים, וצ"ל שדעתם שאין מים מתערבים מאיליהם (ורלא כדעת האגרות משה שהבאנו לעיל), וכן משמע דעת מרן החזו"א ז"ל (יו"ד קכג ד) שלא חשש להתערבות המים אלא מחמת שינוי גובהם והשתוותם, וכ"כ בהרי"א (יו"ד קכד ג) שאין בילה בלח ללא בלילה, וכ"כ בהל' דמאי (סי' ט יג, וסי' טו ג), עיי"ש ראיותיו, ובעיקר הנדון הנ"ל, אם יש בילה בלח ללא בלילה, ע' מה שנחלקו בזה החת"ס (סי' ריד ד"ה ואמנם) והחוות יאיר (סי' קי), אולם שונה הנדון שלנו מהנדון שם משתי בחינות, מצד אחד כאן עדיף שלא תהא בלילה, שהרי יש מחיצה בין

דצריך להיות החיבור תמיד (ע' ש"ך ס"ק קיב), בזה יש לסמוך להקל, וכ"כ האגרות משה (יו"ד ס"י קיב) דיש לחבר לרגע אחד בלבד בדוקא, כדי שלא יתחלפו המים ב"בור ההשקה", (מלבד הכשר "בור זריעה" אחר, כדי לצאת דעת הפוסקים שלא מהניא השקה לרגע).

ושיטתם הנ"ל צ"ע, דלכא"ו שני הנדונים הנ"ל הא בהא תליא, הרי אם השקה לרגע אחד מכשרת את השאובין לעולם, היאך יחזור לפסול בנתן סאה ונטל סאה כאשר כבר הוכשרו בתחילה ע"י מ' סאה דבשרים, וכ"כ הצמח צדק (החדש, יו"ד ס"ס קעא) דהא בהא תליא, ועוד, הרי מוכח בס' בעה"נ שאכן דעת רבנו כדעה הנ"ל שבעינן השקה תמידית, וע' חזו"א (תנינא ג ז) שכבר דקדק כן בדברי רבנו, אעפ"כ כתב החזו"א (יו"ד קכג ו) שיש מקום לחלק בין הנדונים: "ואפשר דהכא עדיף כיון דהכשרים במקומן עומדים", וצ"ע.

תיקון של הרש"ב

תיקן לעצמו האדמו"ר מליובוביץ הרש"ב ז"ל מקוה טבילה ע"ג בור מי גשמים, ודעתו שבוה יוצאים דעת רבנו, שהרי יש השקה תמידית⁸ לבור של מי גשמים, ואעפ"כ אין המים שבבור התחתון מתחלפים עם המים השאובין שבבור העליון, והנה פשוט שאין כאן החלפת מים בהדיא בשעת הטבילה (ולא כבור השקה מן הצד, שבשעת הטבילה מוגבהים המים בבור הטבילה וחוורים ונשפכים לבור ההשקה כדי להשתוות בגבהם, ע' לקמן דברי החזו"א), ואף להחלפת המים מאיליהם ("יש בילה") אין כאן חשש לדעת הרש"ב, משום שטבע המים החמים להיות קלים מהצוננים ולא מתערבים, ובעין זה הבאנו לעיל מהחת"ס להקל בזה לענין חומרת רבנו.

וע' אגרות משה (יו"ד ס"י קט) שחולק על

עיקר הדיון, ואעפ"כ מחלק הדברי חיים בין הנדונים, וצ"ע.

9. תיקן את המקוה הנ"ל בביתו בשדותו בעיר רוסטוב ברוסיה, אופן תיקון המקוה נרשם ע"י הרה"ג ר' יעקב לנר וצ"ל, ונרשם בסוף ס' טהרת המים ובסוף שו"ע הגר"ו.

10. דס"ל כדעת הצמח צדק לעיל ורלא כהדברי חיים.

7. כתב בס' ב' הל' יג ובס' ג' הל' ד, שמים שאובים בשערות ובספוג והושקו למקוה, ושוב נותקו מהמקוה, חזרו לפסולם.

8. ואפשר שהחזו"א לשיטתיה קאי שכתב שלא פסל רבינו אלא משום מראית עין, וע' לעיל מה שיש להעיר בזה מדברי רבינו בספרו, מיהו הדברי חיים כתב בהדיא שפסל רבינו מצד

מים למים משא"כ בנודן שלהם. אולם מאידך גיסא כאן גרע, שהרי שם דנים אם נבללים מיד, ובאן דנים אם נבללים לאחר שיהיו מרובה. והנה בדברי רבנו בס' בעה"נ יש לדון בענין זה, שלכא' דבריו סותרים זה את זה (ע' סי' א הערה בג***, וסי' ג הערה כ*), וע"ע ליקוט פי' הראב"ד הערה מא). ועלתה בידינו בדעת רבנו (כדי ליישב את הסתירות) שאמנם **מיד** אין בילה בלח ללא בלילה, אבל לאחר **שיהיו** מתערבים המים. (ועיקר חילוק זה מבואר בהדיא בס' ראב"ן סי' כח). כלומר, השיהיו גורם להתערבות המים. ומסתבר שמטעם זה ה"ה אפ' דרך חיבור נקב כשפופרת הנוד יתערבבו המים מחמת השיהיו (ואפשר דבעינן בשיהיו מרובה יותר, ובלא"ה לא נמסר לנו שיעור בדבר). וצ"ע.¹¹

מנהג ירושלים

בקובץ "המאסף"¹² שנת תרס"ד הובא מאמר של הגאון ר' יחיאל מיכל טיקוצינסקי ז"ל במנהג האשכנזים בירושלים בתקון מקואות. מובאים שם שלשה סוגי מקואות שנעשו לפי האפשרויות בידם. יש להזכיר שבארץ ישראל קיים קושי מיוחד לחוש לדעת רבנו מחמת חדשי הקיץ ללא גשם.

1. "נהגו האשכנזים בירושלים ת"ו מעת נוסד בה בעז"ה הישוב החדש עד שנת תר"ס..." (תיאור מקוצר של המקוה בלשוננו): הכשירו את המקוה ע"י אוצר אחד בלבד ע"י מה שנקרא היום "הכשר זריעה" (והיתה גם השקה מהמקוה טבילה לאוצר הנ"ל לרגע אחד משום חשש ג' לוגין שאובין בתחילה). מי המקוה הוחלפו פעם אחת בשבוע בלבד.

"והרבה הצטערו הרבנים על שאין ביכלתם להכשיר את המקוה בימי הקיץ"¹³ גם לשיטת הראב"ד... הרי כשהחליף ב' פעמים את המקוה א"א להכשירה עוד, דבפעם השלישי ליכא תו לפי חשבון רוב שיעור של מי גשמים". (שם ס"ק ו)

2. "ובשנת תר"ס מצאנו תרופה גם לזה... ראינו שיש מקום בקרן זוית אחת בבית המקוה שאפשר לחפור בו בעומק, חפירה כשיעור מקוה ומכוונת לעומקה של מקוה הטבילה... ונקב חלול כשפופרת הנוד עובר מהחפירה להמקוה, והנקב הזה בתוך החפירה הנהו למעלה סמוך לתקרתה... והמים שבתוך החפירה... המה תמיד על עמדם יעמדו... ונמצאו מי מקוה הטבילה מחזורים תמיד למי הגשמים של החפירה ע"י שפופרת הנוד הפתוח בכל עת וזמן... בכל זאת אין אנו משנים מנהגנו הקודם והננו ממלאים מקוה הטבילה ממקוה הכשרה, פן יארע באיזה זמן איזה פסול בהחפירה או שיהיה בה סדק ויהיו מימיה זוחלין או שתחסר לפעמים משעורה ואו שאולי יסתם השפופרת". "ופעם אחד במשך כשנתיים אנו מחליפים גם את מי החפירה... כי בכל פעם שמריקין את מקוה הטבילה יחסרון מעט מים מהחפירה בגובה נקב השפופרת הפתוח", ובשתתמלא מקוה הטבילה במימיה יתמלא חסרון החפירה ממים האלה ויכול להיות במשך של שנים ושלוש שנים יהיה שוב החשש לדעת הראב"ד". (שם ס"ק רז).

תיקון זה ביסודו הוא לכא' כתיקונו של הרשב"ב אלא שהנקב הוא מן הצד בתחתית המקוה¹⁴, ולא ברצפת המקוה. אולם מחשבונום בהתערבות המים עולה שלא הורקו המים אלא

בלבר, שודאי חששו לדעת רבנו, "במקום שאפשר לתקן" כפי שכתב התשב"ץ.

14. שהרי נעשה הנקב "בעומקה של מקוה הטבילה" ו"סמוך לתקרתה" של אוצר ההשקה. ובחנם נרחק הגרא"ח נאה ז"ל (בס' שיעור מקוה עמוד קסה) ליישב את חשבונו של רבני ירושלים ז"ל, הרי חשבונו פשוט, הרי אין תיקון מקוה זה כתיקון המקובל בבור ההשקה מן הצד. ע"ע לקמן הערה 20.

15. ע' ס' "מקואות" לארדיכל יוסף שנברגר בעמוד 116 הערה מעשית כזה: "שיטה זו דורשת טיוח מדוקדק בתקרת האוצר בכדי להבטיח אטימות האוצר, ובגלל קושי זה לא המשכנו בשיטה זו במקוואות שנבנו אחר כך".

11. ע"ע שו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קכח ס"ב) הטוען שעפ"י הטבעים ודאי תזיה בילה ככה"ג, משום שהאובין בחלק העליון הם מי מעיינות וכבדים הם ממי הגשמים שנחלק התחתון. ואף עשה ניסוי בזה ע"י מומחה יר"ש. (ואפשר שאין דעתו אמורה אלא למי המעיינות הכבדים שבא"ק, ולא למים "הרכים" וקלים יותר בארצות שבהם יש ריבוי גשמים).

12. נדפס שוב בסוף ס' "מקואות" לארדיכל יוסף שנברגר בשנת תשל"ד. מקצתו נדפס בס' שיעור מקוה להגרא"ח נאה בעמוד קסה.

13. דוק שבימי החורף כן יצאו את שיטת הראב"ד. ונראה שמטעם זה לא החליפו את מי המקוה אלא פעם אחת בשבוע

הטבילה (כנוסף ל"אוצר זריעה") ונקב השפופרת הנוד נמצא בגובה המים (כנראה כדי למעט בהחלפת המים). גם הקפידו לסגור את נקב ההשקה בין כל טבילה וטבילה¹⁸. (יש שם הרבה פרטים נוספים, עיי"ש).

ותמה מרן החזו"א זצ"ל (י"ד קכג ד) על התיקון הנ"ל: "אין יוצאין דעת הראב"ד... שהמים שבמקוה מוגבהים בשעת טבילה וטבע המים שבאוצר ושבמקוה להשתוות ע"י הנקב שביניהם, וא"כ נכנסין השאובין לאוצר... ואף אם יהיה מוגבה בקצב של 2 ס"מ¹⁹ יהיה בס' טבילות 120 ס"מ מים שאובין כמלואו של אוצר".

ועיי"ש (סי' קכד ב"ג) שמשמע שהשיבו לחזו"א שהמים השאובין החמין אינם מתערבים במי הגשמים הקרים, וממילא השאובין, שהם למעלה, חוזרים למקוה הטבילה מאוצר ההשקה (כשיוצא הטובל מהמים). (והוא עפ"י הדרך שהקיל החת"ס בציור אחר, הובאו מקצת דבריו לעיל). ועיי"ש מה שהשיב החזו"א לדחות מהלכם הנ"ל עפ"י כמה טעמים. וכמדומני שאף התוש יעיד שצוננים חוזרים ונשפכים למקוה הטבילה. ובדרך אחרת השיב הגרא"ח נאה ז"ל²⁰: "אין ממהרין (המים) להדחק ולהכנס להאוצר המלא

פעם אחת בשבוע (וכמו מקוה הראשונה הנ"ל) ובודאי נצטננו, וא"כ לא על סברת 'חמין בצוננים לא מתערבים' סמכו אלא על הסברא ש'אין בילה' אפ' בשיחוי מרובה ואפ' במקום שמתנדנדים המים מחמת הטובל.

3. "בשנים האחרונות נבנו בתי מקואות גם בשכונות אחרות מחוץ לחומת עיר"ק, ושמה היה להם יכולת לעשות בור גדול... ושיקבל בקרבו מי גשמים בשעור בערך חמשים מקואות... ובכל פעם שמריקים את מקוה הטבילה פותחים את נקב השפופרת עד שיכנס מים כשרים מהבור בשעור מקוה בשופי"²¹. (שם בסוף המאמר)

יש לציין שיש תנאי משותף לשלושת המקואות הנ"ל כדי לצאת ידי שיטת רבנו (במקוה הראשון בימי החורף בלבד), והוא שלא הוחלפו מי מקוה הטבילה אלא פעם אחת בשבוע בלבד. כמובן, כיום שיש הקפדה יתרה על נקיון המקוה, יש בזה קושי (מלבד מה ששמעתי שבתיקון השלישי בהכרח אין המים זכים).

4. כאשר נשאל הגאון ר' יוסף חיים זאננפלד ז"ל על סדר תקוני המקואות באה"ק, השיב²² על תכנית שונה מכל הנ"ל, והוא כשיטה הידועה כיום, שעומד "אוצר השקה" בצדו של בור

16. צ"ב למה לא התפקד בשיעור כ"א סאה מי גשמים ושאר המים בהמשכה כמבואר בשו"ע סי' רא סע' מד, ונראה בזה ג' טעמים להחמיר:

א) בדעת רבנו דקדק הגידולי טהרה (נחל לה) שאם רבו השאובין בהמשכה אין המקוה כשר (ע' סי' א הערה יח), וכתב הגר"ס שיש להחמיר בזה.
ב) אף בדעת השו"ע (הרמב"ם) יל"ע מאיזה טעם יצטרפו השאובין לאחר שנתרבו השאובין עד שאין רוב מי גשמים במקוה, הרי אין כאן רוב. (וע' בס' זכר יצחק השלם ח"ב סי' כז ד"ה ועוד, שעמד על קשיה הנ"ל). ואפשר דלא התירו (הרמב"ם והשו"ע) אלא כאופן שמתקיים 'קמא קמא ובטל', ולא באופן שנשפכו רוב השאובין למקוה בבת אחת, ואם כן הוא קשה להשגיח בדבר שלא יבוא לידי תקלה להמשיך את רוב המים השאובין בבת אחת.

ג) קשה לקיים המשכה ללא פקפוק כלל לפי מש"כ הרמ"א (סע' מז) רביעין ע"ג עפר הבולע מים. המשכה ע"ג מלט אמנם התירו החזו"א ועוד, מיהו יש מפקפקים בזה.
ויש להעיר בזה על ס' "מקואות" לאדריכל יוסף שנברגר (שהוא ספר הורכה למעשה) שכתב בפרק "הכשר מקוה ע"י השקה או זריעה" שיש שלוש שיטות לחיבור מים הכשרים עם שאובין: "א. דות - ממלאים אותו 21 סאה מי גשמים". ולא השגיח כמה שהרפ"ס בסוף ספרו שהחמירו בירושלים שיהיו 40 סאה בשופי.

17. נרפס בס' שיעור מקוה לגרא"ח נאה ז"ל עמוד קסה, 'סדר תיקוני המקואות באה"ק' שערך הרה"ג שלמה יהודה ליב

18. משמע שחששו ל"יש בילה" אפילו שלא בשעת טבילה. והיום כמדומני לא נוהגים לסתום, ומשום חשש תקלה. וע' מש"כ בזה לעיל בדברינו על תיקון הדברי יואל, עור יש להעיר שבודאי היה הנקב סתום בשעת הורקת המים, ובוה הרויחו שלא תהא החלפה מהירה ביותר של המים, וכפי שהעיר החזו"א (י"ד סי' קכג ד).

19. נראה כוונתו שבתחילה מוגבהים המים במקוה הטבילה כשיעור 4 ס"מ וחוזרים להשתוות לגובה 2 ס"מ. והנה קצב גובה המים תלוי בעיקר ברוחב של המקוה. וע' תוס' שבת צב. ד"ה אישתכח דבמקוה ברוחב אמה על אמה עולים המים בשעת הטבילה כגובה ראשו של אדם. והנה כל שיורחב המקוה יותר מזה, יוקטן הגובה לפי היחס.

20. בס' שעור מקוה עמוד קסז. ויש להעיר כמה שהשוה תיקון זה למקוה שהותקן בשנת תר"ס בהסכמת הגר"ש סלנט ז"ל ועוד מגדולי ירושלים ז"ל (ולעיל אות ב), וכל תירוציו כתב כאילו ליישב את דעתם ז"ל. הרי תיקון מקוה של שנת תר"ס נעשה באופן אחר, ואין עליו הקושיות הנ"ל. אולם אין בזה נ"מ כ"כ, שהרי ודאי גם מקוה זה האחרון הותקן ע"י גדולי ישראל, ולכה"פ הוסכם ע"י הגר"ח זאננפלד ז"ל. ואת דעתם ז"ל יש ליישב.

21. נרפס בס' שיעור מקוה לגרא"ח נאה ז"ל עמוד קסה, 'סדר תיקוני המקואות באה"ק' שערך הרה"ג שלמה יהודה ליב

מים למעלה מהנקב דרך הנקב, שיוגבהו המים שבתוך האוצר בזמן מועט כזה שהאשה שוהה בתוך המים בשעת טבילה. וטרם שיספיקו המים להתחיל להכנס לאוצר כבר נגמרה הטבילה. והדבר אפשר לברר בנקל²¹... ואין שיהיה תקון לזמן מועט בודאי... ומפני ספק תקון ג"כ כראי בדבר שאין בו הפסד כלל. ע"כ. ובודאי תמוה לומר כן במקואות הגדולות של ימינו, האין יתכן שישארו רוב מי הגשמים באוצר לאחר רוב הטבילות התדירות. ואף בימי החורף צ"ע כנ"ל. שהרי הדבר תלוי בתדירות החלפת מי האוצר למי גשמים טהורים.

תיקון של רבנו הגדול החזו"א

התנגד מרן החזו"א זצ"ל לתיקון של "בור השקה" משום תקלות שונות העלולות להוציא (ע' יו"ד קכג ה). ומאידך גיסא חידש החזו"א (שם ס"ק ביג) שבתיקון של "בור זריעה" בלבד אין חשש לפסול רבינו, שלא החמיר רבינו באופן שמתמעטים המים הכשרים מחמת שפיכת השאובין אלא דוקא כאשר מתמעטים המים ע"י נטילה או חסרון מאיליהם. ועיי"ש סברתו עפ"י היסוד שאין פסול דרבינו אלא משום מראית העין. ומקורו של החזו"א לחידוש הנ"ל הוא המשנה (פ"ז מ"ח) "היה בעליון מ' סאה ובתחתון אין כלום ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון מ' סאה, דלכא"ו סותרת משנה זו את חומרת רבינו. ואע"פ שכבר עמד רבינו על הסתירה הנ"ל (בסי' ג הל' ו) ולא תירץ בחילוק הג"ל, מקשה החזו"א שלא שייך תרוץ רבינו שם לפי דעתו המבוארת (בסי' א הל' ה ובסי' ד הל' ג) שמחצה על מחצה פסול, ועל כרחק אין באור

רבנו הג"ל במשנה אלא לפי נוסחת 'הג"א' שם. אבל לפי הנוסחא שמחצה על מחצה פסול. הקושיה מהמשנה במקומה עומדת. א"כ מוכיח החזו"א שוראי ס"ל לנוס' זו לחלק בחילוקו הג"ל. ואין לנו להחמיר אלא במה שהזכירו רבותינו התשב"ץ והש"ך להחמיר, אבל בממלא בכתף וכו' לא מצינו שהחמירו²² אחרי שדעת הראב"ד עצמה אינה מוחלטת. ע"כ דעת מרן החזו"א ז"ל. והנה לפי מה שבררנו בנוסחאות בעה"נ במקורותיהם, אמת נכון הדבר שאין תירוץ רבינו למשנה (בסי' ג הל' ו) נמצא באותם המהדורות אשר מחמיר רבנו ב'מחצה על מחצה' בכל אופן²³. אולם יש לדון בדבר, דהנה במהדורות האחרונות (נוס' הב"י ומהדו"ב) כפי שהם לפנינו הנה ראינו שכתב רבנו את תירוץ הג"ל למשנה, ובפשטות יש להבריע להלכה כדעת רבינו האחרונה. ועוד, הרי מוכח בלשון התשב"ץ שהמהדורה בתרא דיתה לעינו²⁴ וכשיטתה החמיר.

ואף לדעת המהדורות הראשונות, הרי מצינו תרוץ אחר למשנה, שהביאו הרשב"א והמאירי בשם רבינו. עיי' ס"י ג הערה כב.

ובעיקר יסוד שיטת מרן החזו"א זצ"ל שלא החמיר רבינו אלא משום מראית עין, צ"ע, ע' מש"כ בזה בתחילת דברינו.

והנה ראיתי בענין זה ברשימות הגאון ר' דב לנדו שליט"א שכתב להוכיח בדעת הש"ך שלא החמיר לדינא אלא משום טעמא דמראית העין וכדעת הב"י בדעת הרמב"ם, שלא חשש הש"ך לשיטת הראב"ד אלא כצירוף לשיטת הרמב"ם²⁵. וכן שמעתי כדיוק הג"ל בדעת הש"ך מהגאון ר' יוסף הכהן רוט שליט"א.

21. עיי"ש דמשמע שלא ביד, ומה שכתב 'וטרם שיספיקו להתחיל להכנס לאוצר כבר נגמרה הטבילה', ודאי לשון גזמא נקט, רנ' שלא יתכן שיהיה כן, ואף הוא מודה (בהמשך דבריו) שהמים מתחלפים.

22. עיי"ש (וכד ר) שמשמע שמביא החזו"א סמך לחילוקו הנ"ל מרעת החת"ס "שהרי כתב (החת"ס) דלא (לחוש) למש"כ הש"ך (ס"ק מא) בשם רי"ז שזה נגד המשנה, אבל מעולם לא כתב שלא נחוש לדברי התשב"ץ. אולם בפשטות י"ל שהטעם שלא רחה החת"ס את דעת רבינו מחמת המשנה, הוא משום דאפשר לפרש את המשנה כהגידולי טהרה (נחל כו).

23. אמנם גם במהדורות האחרונות אשר מקיל רבינו בענין מחצה על מחצה בשתי מקומות בספרו (סי' ג הל' ו וסי' ד הל'

ט), לכא"ו סותר את עצמו בשתי מקומות אחרים באותה מהדורת (סי' א הל' ה, וסי' ד הל' ג), וע' מה שכתבנו ליישב בסי' ד הערה ד, אולם במהדורות הקודמות מחמיר במחצה על מחצה בכל הלכותיו.

24. וז"ל: "והנה בש"ך ס"ק מ"א העתיק הא דרי"ז בדף רכ"ה ע"ד הנ"ל וכתב עלה דטוב להחמיר, ובס"ק קי"ב כתב אחא דכתב בדף רכ"ז הנ"ל דטוב להחמיר לכתחילה. ודו"ק. ובס"ק ס"ג העתיק הש"ך דברי התשב"ץ דאין ראוי להכניס הראש בין המחלוקת זנתן סאה וכו'. והנה התשב"ץ כתב כן משום שי' הראב"ד בלחוד, ולראב"ד אסור בהיא דדף רכ"ז נמי [ודו"ק אי ההיא דרכ"ה ע"ד עדיף משום שהיה מחובר למעין. ויל"ד] ושם כתב הש"ך בלשון נוחה יותר דטוב להחמיר, ועי"כ משום דהתם בס"ק מ"ח וקי"ב ליכא לסברא

תיקון של הישועות יעקב

כתב הישועות יעקב (בסוף תשובתו לק"ק קמניקא, יו"ד ס"ס רא) שיוזיה רבנו שמקוה גדול הרבה מארבעים סאה לא יופסל ע"י נתן סאה שאובין ונטל סאה. וכן דקדק הגאון ר' מרדכי פיינשטיין זצ"ל גאב"ד דשקלאוו (אחיו של הגאון ר' משה ז"ל, הובאו דבריו באגרות משה שם יו"ד סי' קיט) בדברי הרמב"ם, עיי"ש, ונראה שיש מקום לדייק כן אף בגמ' יבמות שם (ע' סי' א הערה יט). וסברתם לדין זה, שלא פסלו חכמים 'נתן סאה ונטל סאה' אלא משום גזרה שמא יטול ואח"כ יתן, ובבב"ג שיש הרבה יותר מארבעים אין מקום לחשש הנ"ל.

וצ"ע על **סברתם** מדברי רבנו המפורשים (בסי' א הל' ה עיי"ש ש"מ 11 ג, ובסי' ג סוף הל' ג במהדר"ב) שפסול 'נתן סאה ונטל סאה' הוא פסול מהדין. אולם מאידך גיסא, יש ראייה **לדינם** (ולא מטעמם) עפ"י דרך אחת בהבנת דברי רבינו במהדר"ב סי' א סוף הל' ה (עיי"ש הערה יט)²⁵. [אולם יש מקום לכאר את כוונת רבינו שם בדרך אחרת (עיי"ש)].

דעת רבינו בענין השקה לשאובין

הוכחנו בדעת רבנו (בסי' ג הערה לט*) שהשקה כשפופרת הנוד אינה מכשרת שאובין,

והבאנו שם עוד ראשונים שדעתם כן. וכבר טען הרה"ג מאיר פויזנץ שליט"א מלונדון היאך מכשירים מקואות ע"י השקה בכדי לצאת את דעת רבינו, הרי לדעת רבנו לא מהניא השקה לשאובין. (דבריו הובאו במנחת יצחק ח"ז סי' פד, וע"ע סי' ג הערה לט*.)

ובפשטות י"ל שלא תלויים הא בהא. את מה שכתבו התשב"ץ והש"ך לחוש, אנו חוששים, אבל בענין השקה לשאובין שמכנין על פסק השו"ע כיון שלא מצינו חושש בפוסקים האחרונים. אולם ודאי יש מעלה לחוש לראשונים הנ"ל, ולא להסתפק ב"בור השקה" לחוד אלא שיובשר ע"י "בור זריעה"²⁶. ואף אם אין יוצאים בזה חשש רבינו בענין 'נותן סאה ונטל סאה', הרי לכא' אין שני הנדונים תלויים הא בהא. ואם אפשר במקוה של מ' סאה מי גשמים (תיקון 3 בירושלים) ודאי א"ש.

אין כוונתי בכל הנ"ל להוראת ההלכה שהרי קביעת ההלכה למעשה עמוקה דרכה ומסורה לגדולי פוסקינו, ואני לא הגעתי כלל להוראה. אלא כל מגמתי למען רווחא שמעתתא יגדיל תורה ויאדיר.

נכתב מזדש אלול שנת בהא דנוחו סאה ונטל סאה לפ"ק.

ונבלעים מאליהם וכיב"ז. ודו"ק. ולא מתבעי לדין נושא וחילוק דנחו ולא נחו ועירש בחז"א. ויל"ע היטב בכ"ד שם. ויל"ע. דמחיקת להחמיר בזה, ועכ"פ עיקר שיטת החז"א דקיי"ל להלכה להחמיר בזה רק משום מראית העין מתברר להאמור להדיא.

25. והנה לדעת הישועות יעקב יועיל תיקון זה (בור הכשרה גדול הרבה מארבעים סאה) בין בבור זריעה ובין בבור השקה. ובמבוא להוצאתנו הראשונה כתבנו שה"ה לפי הבנתנו בשיטת רבינו במהדר"ב, אולם לאחר עיון בסברא דמילתא וכמהלך הסוגיא בגמ' יבמות, עלתה בידינו (בסי' א הערה יט) שאין מקום להקל אלא באותו בור שהוזקק שם מים כשרים בתחילה ומקילים לתלות שנשארו בו מ' סאה מים כשרים. ולפי דרכינו הנ"ל דוקא בבור השקה אפשר להקל כן, ולא בבור זריעה (להכשיר את המים היוצאים ממנו). אולם אין בזה הכרעה בדרך המוכרת לתיקון מקוואות על מכלל בעיותיהן. ואף לא כתב התשב"ץ להחמיר כדעת רבינו אלא "במקום שאפשר לתקן".

26. בנוסף לטעמים שכתב הגר"מ טיקונינסקי ז"ל (הובאו לעיל) שאין להסתפק על תיקון "השקה" בלבד משום חשש תקלות.

דמראית העין, וכאן צירף ש"י הרמב"ם דאית לי האי פסולא והוא משום מראית עין כמש"כ הבי' ויל"ע אי מצינו לאסבורי לרמב"ם כראב"ד במהדורה אחרונה. ויל"ע. והנה בגוונא דליכא הפרדת שאובין וגם ליכא מראית העין לכ' נראה דיש להקל לכתחילה. ועי' חז"א תנינא ג' ז' מה דמוכח מדברי הראב"ד דהשקה ל"מ לשאובין ואח"כ פרשו [ואזיל לטעמי בדן נתן וכו']. (יוב"מ מדברי הראב"ד ב' י"ג יעירש [והיינו כעין הנדון בראשון]) וכן הוא ע"כ להנ"ל בדעת הראב"ד דהוא מעיקר הדין [ועי' בסי' ג דהוכיח מיבמות דשאובין מדרבנן, אלמא דדין דנתן וכו' לדידי מעיקר הדין הוא] ובודאי דכה"ג פסול. ועי' עוד חז"א תנינא ד' ו'. ועי' יו"ד קכ"ג ו' דיש להקל בזה לדעת הראב"ד. והנה בכ"ד שם בסי' קכ"ג ובקכ"ד איתא דדין הראב"ד הוא גזרה בעלמא, ונחת לחלץ בזה בין גווי דאיכא למיגזר טפי. ולהנ"ל לפי הנראה במה שלפנינו, ל"ש לדעת הראב"ד [וכן ל"ש לדעת התשב"ץ]. ואכן לא קיי"ל כותי וכן לא קיי"ל כדעת הראב"ד. [יובלל ענין דנחסר משיעור פסול [עמשכ"ל לרשב"א ולמאירי ודוק]]. ולהאמור דלדין עיקר ההלכה להחמיר הוא רק משום מראית העין, וכמבואר בש"ך הנה יש להקל בכלהו גווי דלי"ה ממש כנתן סאה. [דהיינו גם בנחסרים